

Maróti Andor: Lehet-e tanulni egy életen át?

– utópia vagy reális lehetőség –

(Megjelent: Új Pedagógiai Szemle, 2002. július–augusztus)

A szerző betekintést ad a felnőttoktatás szükségességének történeti és elméleti alakulásába, a fő célkitűzésekre és azok módosulásaira, a módszertan néhány elemére, valamint a képzés egészséges kifejlődését akadályozó tényezőkre. Természetesen nem nyugodhatunk bele abba a kényelmes elképzelésbe, hogy ismeretanyagunk bővítése és annak elmélyítése iskoláink fiatal korban történt befejezésével végleg lezárult. Ez részben egy belülről jövő természetes igény, másrészt a környezet által támasztott követelmény. Természetes körülmények között ez a folyamat akkor is tart, ha nem nyer konkrét megfogalmazást, hisz környezetünkkel állandó kapcsolatban állunk, és változásaira nekünk is megfelelő (gyakran nem is tudatos) válaszokat kell adnunk.

Történeti áttekintés

Az alcímben a történeti szó szerepel, de ez magában némileg félrevezető lehet, hiszen korabeli elismert gondolkodók a témával kapcsolatos nézetei nem pusztán az adott időszakra vonatkoznak, hanem a belső, szubjektív világlátásuk is kifejezésre jut. A cikk szerzője Condorcet-t említi elsőként, de ha fogalmilag nem is, implicite mindenképpen létezett felnőttkori tanulás a korábbi időszakban is. Ha Platón, Marcus Aurelius, Szent Ágoston, Dante vagy Leonardo munkásságára gondolunk, a tény bizonyítottan látszik. Az eredeti szálon folytatva tehát, Condorcet szerint azért fontos a felnőttkori képzés, mert „szűk körű az alapképzés”, tehát a társadalom többsége eleve ki van zárva már a gyermekkori oktatásból is. Ez a gond azonban az oktatási kötelezettség bevezetésével megszűnt.

Goethe egészen más nézőpontból közelít a kérdéshez; szerinte, ha elhanyagoljuk a szellem formálását, az többek között oda vezet, hogy a tudomány teljesen elszakad a társadalomtól, és ez a veszély az ismeretanyag mind összetettebbé és elvontabbá válásával egyre fokozódik. Tegyük hozzá, hogy ez önmagában nem baj, hiszen egy társadalom nem csak tudósokból kell, hogy álljon, a baj inkább ott van, hogy az embereknek nincs rálátása az őket körülvevő világ, mint rendszer működésére. A távolság mindig is megvolt, elég csupán arra gondolnunk, hogy Cicero idejében létezett a vulgáris latin, hiszen egy

szántóvető embernek semmi szüksége nem volt az irodalmi nyelv bonyolult rendszerének elsajátítására. Jürgen Habermas a tudomány és az azt befogadó réteg kapcsolatának egy más aspektusára irányítja a figyelmet, nevezetesen, hogy a 18. századi Németországban kialakult egy általános olvasóközönség, amely képes volt az új eredmények elérésére, befogadására vagy azok érdemleges kritikájára. Ez a közönség azonban néhány évtizeddel később már csak kultúrát fogyasztó közönséggé alakult, az aktív befogadói igény helyébe, a társadalmi elfogadottság kényszere lépett.

A felvilágosodás eszméinek terjedésével Magyarországon is felismerték a kérdéskör problematikáját. Itt is, akár Condorcet-nál, a műveltség elterjedésének fő akadályai az írástudatlanság és a lenézettség. Tessedik Sámuel önéletrajzában írja, hogy amikor szülőfalujában a papot folyton azon kapták, hogy idejét könyvek között tölti, a következőket vetették a szemére: „még nem tanulta ki azt, amit kellett volna, mert íme a többi tanító urak mindig pipálnak, s egész heteken keresztül, semmi egyebet sem tesznek, mint legyeket öldösnek, lakodalmakra, keresztelőkre és disznótorokra járnak”. Egy 1907-ben Pécsen tartott pedagógiai kongresszus alkalmára írt tanulmányában Alexander Bernát már a következő problémákat jelölte meg. Egyik kérdéskör a műveltségbeli különbségek okaira, felszámolásának lehetőségeire irányul, míg a második az iskolai oktatás kötelező voltának káros hatásaival foglalkozik. Ez ugyanis meggátolja a tanulókat abban, hogy a műveltség iránti igény önállóan, szabad akarattal folytán alakuljon ki.

A közelmúlt eseménye az 1960-ban Montreálban kiadott UNESCO-nyilatkozat, amely deklarálja az egész életen át történő tanulás szükségességét. Okát az „állandósuló változás” utóbbi évtizedekben megfigyelhető tényében látja, hisz a szakmák jó részének gyorsabb átalakulása, bizonyos esetekben megszűnése az ismeretek bővítésének gyors és hatékony elsajátítására kényszeríti az embereket. Kimondott cél tehát nem a műveltség korszerűsítése a világ jobb megértése érdekében, hanem a munkához jutás és a társadalmi vérkeringésben való bennmaradás.

A műveltség fogalmi változásai

A kultúra szavunk latin eredetű, először a föld megművelését jelentette, a 17–18. században már az emberi természet megnevelésére, később már csak a lelki fejlődés elősegítésének értelmében használták. A 19. századig még a belső emberi értékek kialakítása volt a célja, azóta viszont az objektív ismeretek intenzív és extenzív növelése a fontos. Ami korábban bizonyos magatartásformákat jelen-

tett, az itt már inkább a mérhető tudásmennyiségre koncentrálnak. Ekkor világitanak rá az ún. magaskultúra gerjesztette problémára, mely szerint a közönség előképzettségének hiánya nagyban megnehezíti, adott esetben megakadályozza egy-egy alkotás megértését és így befogadását is, a sikertelenség csalódottsághoz, ez pedig a magas kultúrától történő elforduláshoz, kiábránduláshoz vezet, ami csak tágítja a tátongó szakadékot. Tehát nem elegendő csupán a kulturális értékek létrehozásán fáradozni, az őt befogadó publikum kinevelésére is gondot kell fordítani.

A modern időkben jelentkező ún. praktikizmus elmélete ismét más megvilágításba helyezte a fogalmat. Mint sok más egyéb, a művelődés is azon szolgálók sorába került, melyek feladata, hogy minél hatékonyabban járuljon hozzá az egyén sikeres cselekedeteihez, más szóval érvényesüléséhez. Ez a felfogás manapság egyre több bírálatot kap, ami teljesen érthető, hisz az emberi élet célja nem mérülhet ki a pusztán sikerorientációban. A konstruktivizmus már sokkal érzékenyebben, kifinomultabban folytatta vizsgálatait. Az elmélet követői abból indulnak ki, hogy a megismerés során a kulcsszerep az ember szubjektív képének jut, a hangsúly a személyes feldolgozáson van, így a cél nem az ismeretátadás, hanem a feldolgozás képességének a növelése, hatékonyabbá tétele. Másképpen fogalmazva: nem elég a tudás megszerzése, hanem az elsajátítás metodikájának a megőrzése, lehetőség szerinti növelése a döntő.

Ezzel összhangban változott meg a tanítás és tanulás egymáshoz való viszonya, ami általánosságban úgy fogalmazható meg, hogy míg korábban a hangsúlyt erősen a tanításra helyezték, rövid időn belül átfordult a szemlélet: a hatékonyság kulcsa az utóbbi sikerében rejlik. Mi is ennek a lényege? Az, hogy az eddig tanár és tananyag központú oktatást átveszi egy flexibilisebb, elsősorban a tanulót szem előtt tartó rendszer, célja az, hogy a tanulás mozgatórugója egy belülről jövő természetes igény legyen. A szerző az egyik sokat ígérő módszert a távoktatásban látja. Ennek lényege az, hogy a diákok a központilag összeállított tananyag feldolgozásában bizonyos fokú önállóságot kapnak, ami három területre terjed ki. Első a szövegek szabad értelmezése, ami nem egyenlő a különböző homályos, minden logikai felépítést nélkülöző magyarázatoktól, hanem abból indul ki, hogy a szövegtartalmak különféle rendszerekbe szabadon beépíthetők. Következő az adott tananyag elsajátítása folyamán a források tetszőleges használata. Harmadik az alternatív lehetőségek kiválasztását biztosítja, ami érintheti a kapott feladatokat, a tapasztalatok hasznosítását, vagy a tananyag szerkezetét. A másik hasonló didaktikai módszer a nyitott képzés, ami az előzővel szemben a tananyag összeállítását is a tanulóra bízta. Az intézményekkel való kapcsolatot a rendszeres konzultációk biztosítják.

Wernke Éva Léna fényképfelvétele

Természetesen a tanár szerepe is teljesen megváltozik, hiszen nem az ismeretanyag átadása és azok magyarázata lesz a fő feladata, hanem a beszámolók értékelésén túl, a tanulási nehézségek felszámolására és a módszertani támogatásra is nagy figyelmet kell fordítania. Más szemléletet és más jellegű felkészültséget igényel tőlük az új oktatási forma. Itt már nem elég egy-egy szakterület elmélyült ismerete, hanem - többek között - a lélektan bizonyos területeit is tanulmányozniuk kell, jártasságot kell szereznük a személyiség-, felnőtt- és csoportpszichológiában. Mivel itt rendkívül heterogén a diákok köre, tisztában kell lennie az egyes társadalmi csoportok eltérő tulajdonságaival, jellegzetes problémáival, nehézségeivel. Bizonyos értelemben neki magának is tanulóvá kell válnia, mert az élethelyzetek sokfélesége tőle is maximális nyitottságot kíván, valamint állandó önképzést és fejlesztést.

A kérdéskörhöz kapcsolódó néhány probléma

A témával kapcsolatban a leglényegesebb kérdés – a kérdések kérdése – a tanulásra vonatkozó igény kialakulásában, ill. kialakításában rejlik. Nem véletlen a szó aktív és passzív használata, mert „ab ovo” nincs tisztázva, hogy valaki erre születik, vagy a gondos nevelés vezet hozzá. Van, akik hosszú ideig tartó iskoláztatás ellenére sem képesek az ún. nyitott gondolkodásra, mások viszont csekély alapképzésre építve egyénileg jutnak el a műveltség magas fokára. A kérdést le is szűkíthetjük arra, hogyan érhető el a szemléletbeli fordulat azoknál, akik ez idáig nem voltak képesek a váltásra. Átfogalmazva, hogyan lehet a fáradtságos tanulás helyébe az örömet adó tanulás fogalmát becsempészni, mert általában a nézet, miszerint az csupán nyűg, felesleges teher, nem pedig egy értékteremtő folyamat. Martin Heidegger, a 20. század kiemelkedő filozófusa szerint a probléma megoldása abban áll, hogy a tananyag automatikus elsajátításának gyakorlatát az önálló feldolgozásé váltsa fel, tehát ismét a távoktatásnál tartunk. Véleményem szerint ez önmagában nem jelent megoldást.

A következő elmélet is megerősíti azt, miszerint a szülői háttér jelentős szerepet játszik a gondok „újratermelődésében”, mert ahol a szülők, vagy a tágabb családi környezet maga is érzékeny a kultúra iránt, ott a gyerekekre is maradandó hatással lesz, ahol viszont ez hiányzik, szinte reménytelen felnőttkorban mindezt pótolni. Fontos itt megemlíteni B. Bernstein vizsgálatait, mely azt igazolja, hogy az ún. nyílt kódot használó szülők gyermekei sokkal jobb teljesítményt nyújtanak a későbbiekben, mint a „zárt

kóddal” operálóké. A nyílt kód azt jelenti, hogy a szülő partnernek tekinti gyermekét, figyelembe veszi igényeit, érzelmeit, adottságait, érvelve irányít, lehetőséget ad a mérlegelésre stb.

Szintén jelentős gondokat okoz a funkcionális analfabétizmus (az illető el tudja olvasni az adott szöveget, de annak értelmét már nem fogja fel). Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy ezek az emberek nem tudják magukat továbbképezni, hanem előbb vagy utóbb kiszorúlnak a munkából, egzisztenciálisan bizonytalanságba kerülnek, sok esetben a társadalom periferiájára szorúlnak, ahonnan a visszaút már szinte reménytelen.

A sort nyilvánvalóan nem lenne nehéz folytatni, de most próbáljunk meg újra a tanulásra általánosabban összpontosítani annak érdekében, hogy kellően átjárhassa lelkünket Szent-Györgyi Albert gondolata: „Minden élettelen fizikai rendszer a használatban megy tönkre, viszont az élő rendszereket a tétlenség teszi tönkre, míg a használatban fejlődnek.”

Bangó Miklós: Fáskamrák (diófapác)